

Перспективи розвитку соціального підприємництва в Україні

Анна Попович, Олександр Кацьора, Ужгородський національний університет

У статті проаналізовано явище соціального підприємництва та можливості його поширення у діяльності неприбуткових організацій. Тому метою статті є окреслення перспектив розвитку соціального підприємництва в Україні та узагальнення факторів, які впливають на цей процес. Для досягнення цієї мети було використано системний аналіз (для окреслення феномену соціального підприємництва), аналіз експертних оцінок (для оцінки стану та тенденцій розвитку соціального підприємництва) та аналіз документів (для виявлення нормативних особливостей регулювання соціального підприємництва).

Встановлено, що соціальне підприємництво є ефективним методом вирішення соціальних проблем, яке має свої особливості функціонування та практики впровадження в Україні. Розглянуто становище соціального підприємництва в Україні та його нормативно-правове забезпечення. У статті окреслено основні стримуючі та стимулюючі фактори, які впливають на розвиток соціального підприємництва та його імплементації у діяльність неприбуткових організацій.

Оцінено вплив різних сценаріїв розвитку соціального підприємництва в Україні, зокрема зростання кількості соціальних підприємств у зв'язку з великою кількістю соціальних проблем в Україні, легітимізація соціального підприємництва на рівні національного законодавства та економічний розвиток української держави, що сприятиме державній підтримці соціальних підприємств, враховуючи механізми реалізації соціального замовлення. З'ясовано, що основними факторами, які впливають на розвиток соціального підприємництва є підвищення рівня соціальної свідомості громадян, законодавче визначення соціальних підприємств та їх оподаткування, фінансова підтримка соціальних підприємств на рівні держави, грантова підтримка, збільшення власних доходів неприбуткових організацій за рахунок здійснення соціального підприємництва.

Ключові слова: соціальне підприємництво, неприбуткові організації, соціальні проблеми, стримуючі фактори розвитку соціального підприємництва, стимулюючі фактори розвитку соціального підприємництва, сценарії розвитку соціального підприємництва, соціальне замовлення

Prospects of social entrepreneurship development in Ukraine

Anna Popovich, Olexander Katsora, Uzhhorod National University

The article analyzes the phenomenon of social entrepreneurship and the possibility of its spread in the activities of non-profit organizations. Therefore, the purpose of the article is to outline the prospects for the development of social entrepreneurship in Ukraine and to summarize the factors that influence this process. To achieve this goal, system analysis (to outline the phenomenon of social entrepreneurship), analysis of expert assessments (for assessment of the state and trends of social entrepreneurship) and document analysis (to identify normative especially regulation of social entrepreneurship) were used.

It is established that social entrepreneurship is an effective method of solving social problems, which has its own peculiarities of functioning and practice of implementation in Ukraine. The situation of social entrepreneurship in Ukraine and its normative-legal provision is considered. The article outlines the main deterrents and incentives that affect the development of social entrepreneurship and its implementation in the activities of non-profit organizations.

The impact of different scenarios of social entrepreneurship development in Ukraine, including the growth of social enterprises due to the large number of social problems in Ukraine, legitimization of social entrepreneurship at the level of national legislation and economic development of the Ukrainian state, which will contribute to state support of social enterprises, taking into account the mechanisms of implementation of the social order. It was found that the main factors influencing the development of social entrepreneurship are raising the level of social consciousness of citizens, legislative definition of social enterprises and their taxation, financial support of social enterprises at the state level, grant support, increase of own incomes of non-profit organizations.

Keywords: social entrepreneurship, non-profit organizations, social problems, restraining factors of social entrepreneurship development, stimulating factors of social entrepreneurship development, scenarios of social entrepreneurship development, social order

Перспективи розвитку соціального підприємництва в Україні

Анна Попович, Александр Кацьора, Ужгородський національний університет

В статті проаналізовано явище соціального підприємництва і можливості його розширення в діяльності неприбуткових організацій. Поєднанням цілю статті являється определение перспектив розвитку соціального підприємництва в Україні і обобщення факторів, впливаючих на этот процесс. Для досягнення этой цілю були використані системний аналіз (для очерченності феномена соціального підприємництва), аналіз експертних оцінок (для оцінки стану і тенденцій розвитку соціального підприємництва) і аналіз документів (для виявлення нормативних особливо регулювання соціального підприємництва).

Установлено, що соціальне підприємництво являється ефективним методом рішення соціальних проблем, которое имеет свои особенности функціонування і практики впровадження в Україні. Розглянуто положення соціального підприємництва в Україні і його нормативно-правове забезпечення. В статті обозначені основні сдерживаючі і стимулюючі фактори, впливаючі на розвиток соціального підприємництва і його імплементації в діяльність неприбуткових організацій.

Оцінено вплив різних сценаріїв розвитку соціального підприємництва в Україні, в частности ріст кількості соціальних підприємств в зв'язі з більшим кількістю соціальних проблем в Україні, легітимізація соціального підприємництва на рівні національного законодавства і економічне розвиток українського державства, що може сприяти державній підтримці соціальних підприємств, учитывая механізми реалізації соціального замовлення. Установлено, що основними факторами, впливаючими на розвиток соціального підприємництва являється підвищення рівня соціального свідомості громадян, законодавче определение соціальних підприємств і їх оподаткування, фінансова підтримка соціальних підприємств на рівні державства, грантова підтримка, збільшення власних доходів неприбуткових організацій за рахунок здійснення соціального підприємництва.

***Ключевые слова:** соціальне підприємництво, неприбуткові організації, соціальні проблеми, сдерживаючі фактори розвитку соціального підприємництва, стимулюючі фактори розвитку соціального підприємництва, сценарії розвитку соціального підприємництва, соціальний замовлення*

Вступ.

Соціально-економічний розвиток українського суспільства супроводжується загостренням багатьох соціальних проблем, особливо в умовах воєнного конфлікту в Україні та світової пандемії коронавірусної хвороби (Covid-19). Найважливіші механізми вирішення/пом'якшення соціальних проблем у багатьох випадках є недостатньо ефективними, тому багато проблем залишаються нерозв'язаними. Це обумовлює пошук нових способів подолання соціальних проблем, наслідком чого стала поява соціального підприємництва. Світова та українська практика, низка наукових досліджень підкреслюють продуктивність соціального підприємництва у вирішенні багатьох соціальних проблем, його позитивний соціальний-економічний вплив на діяльність неприбуткових організацій.

Соціальне підприємництво в Україні має свої особливості функціонування та практики впровадження у діяльності неприбуткових організацій. Це зумовлено недосконалістю національного законодавства

щодо соціального підприємництва, відсутністю механізмів підтримки соціальних підприємств з боку держави та недостатня обізнаність неприбуткового сектору у сфері соціального підприємництва. Тому залишається актуальним питання перспектив соціального підприємництва в Україні з огляду на перешкоди його розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Варто відзначити, що проблематика соціального підприємництва викликає все більший інтерес серед зарубіжних та вітчизняних науковців. На основі стану соціального підприємництва в Україні В. Назарук аналізує різні сценарії розвитку цього явища, звертаючи увагу на сприятливі та стримуючі чинники різних варіантів розвитку соціального підприємництва. В межах дослідження організаційних механізмів розвитку соціальних підприємств в Україні А. Свинчук розкриває фактори інтенсифікації та перешкод розвитку соціального підприємництва. Вона зазначає, що соціальне підприємництво в Україні переживає стадію свого зароджен-

ня, яке характеризується значно повільнішими темпами зростання кількості соціальних підприємств у порівнянні з європейським досвідом. У межах дослідження досвіду та сучасних трендів розвитку соціального підприємництва Н. Гусак виокремлює чинники, що сприяють розвитку соціального підприємництва на рівні регіону. Враховуючи збільшення кількості соціальних проблем в Україні та їх стійкість до традиційних способів вирішення, на наш погляд, існує потреба вивчення перспектив розвитку соціального підприємництва для науково-методичного та законодавчого забезпечення цього процесу, а також для врахування у діяльності неприбуткових організацій.

Метою дослідження є окреслення перспектив розвитку соціального підприємництва в Україні та узагальнення факторів, які впливають на цей процес.

Методи дослідження: для вирішення поставленої мети застосувалися системний аналіз (для окреслення феномену соціального підприємництва), аналіз експертних оцінок (для оцінки стану та тенденцій розвитку соціального підприємництва) та аналіз документів (для виявлення нормативних особливостей регулювання соціального підприємництва).

Виклад основного матеріалу.

Враховуючи відсутність у нормативних документах і науковій літературі узгодженого тлумачення поняття «соціальне підприємництво», наголосимо, що розглядаємо його як господарську діяльність з метою отримання прибутку, який спрямовується на вирішення/пом'якшення соціальних проблем та досягнення позитивних змін у суспільстві.

Перші згадки про соціальне підприємництво у нашій державі з'явилися завдяки міжнародним донорським організаціям у середині 90-х років минулого століття, які запропонували українським неприбутковим організаціям використовувати основні принципи соціального підприємництва як один із інструментів розвитку їх фінансової стабільності (Орел, 2008, с. 90). З того часу соціальне підприємництво поступово розвивалося, хоч і не набуло широкого розповсюдження в соціальній сфері. Наразі в Україні нараховується близько 1100 організацій, які за тими чи іншими ознаками можна зарахувати до категорії «соціальне підприємство» (Долуда, Назарук, & Кірсанова, 2016, с. 5).

Низькі темпи становлення соціального підприємництва в Україні пов'язані з багатьма факторами. Серед них можемо виокремити такі: відсутність унормування соціального підприємництва в законодавстві; брак систематизованої інформації про соціальне підприємництво, низька поінформованість суспільства про цей феномен; нестача навичок ведення підприємницької діяльності неприбутковими організаціями; ситуативна робота неприбуткових організацій щодо соціального розвитку громади тощо (Поважний, & Пономаренко, 2010). На наш погляд, ключовим фактором стримування розвитку соціального підприємництва є відсутність правових механізмів підтримки та реалізації соціального підприємництва (Кацьора, 2013, с. 67). Проте у нормативно-правових документах ми можемо знайти деякі моменти правового регулювання соціального підприємництва. Так, стаття 86 Цивільного кодексу України передбачає здійснення підприємницької діяльності неприбутковими товариствами та установами: «Непідприємницькі товариства (кооперативи, крім виробничих, об'єднання громадян тощо) та установи можуть поряд зі своєю основною діяльністю здійснювати підприємницьку діяльність, якщо інше не встановлено законом і якщо ця діяльність відповідає меті, для якої вони були створені, та сприяє її досягненню» (Цивільний кодекс України, 2020). Закон України «Про громадські об'єднання» чітко висвітлює право громадських об'єднань займатися підприємницькою діяльністю: «Громадське об'єднання зі статусом юридичної особи має право здійснювати відповідно до закону підприємницьку діяльність безпосередньо, якщо це передбачено статутом громадського об'єднання, або через створені в порядку, передбаченому законом, юридичні особи (товариства, підприємства), якщо така діяльність відповідає меті (цілям) громадського об'єднання та сприяє її досягненню» (Про громадські об'єднання, 2020). Незважаючи на деякі елементи соціального підприємництва у національному законодавстві, це є недостатнім для повноцінної реалізації ідеї соціального підприємництва, його імплементації у діяльність неприбуткових організацій, а також впровадження державної підтримки соціальних підприємств.

Розв'язання цих проблем має стати вагомим кроком при формуванні соціальної політики нашої держави та дієвої допомоги соціально вразливим верствам суспільства. При вирішенні цих задач неприбуткові організації не будуть відчувати себе зайвим елементом соціальної політики та ринкової економіки, а почнуть усвідомлювати себе рівноправним учасником ринкових відносин, який має змогу конкурувати та співпрацювати з бізнесом. Також ці організації по-

чинають брати на себе завдання підвищення громадської поінформованості та посилення відповідальності уряду за прийняття рішень (Новохацький, 2005, с.7). У той же час існують чинники, які можуть стимулювати розвиток соціального підприємництва (див. табл. 1), що є плацдармом для його повноцінного функціонування.

Зважаючи на перешкоди та чинники розвитку соціального підприємництва, переважна більшість експертів вважають, що

Таблиця 1

Чинники, що сприяють розвитку соціального підприємництва	
Зовнішні чинники	Внутрішні чинники
Інформування населення про соціальне підприємництво	Підвищення кваліфікації персоналу
Грантова підтримка	Наявний досвід та імідж
Пільгове кредитування	Розширення матеріально-технічної бази
Створення мережі соціальних підприємств	Наявність партнерів та волонтерів
Соціальне замовлення	Розширення спектру послуг

Джерело. Узагальнено авторами за даними (Гусак, 2016)

розвиток соціального підприємництва є незворотним, проте прогнозують різні сценарії такого процесу залежно від соціальних, економічних та правових факторів інтенсифікації його розвитку (Гусак, 2016; Свинчук, 2016, с. 121–122; Соціальне підприємництво: від ідеї до суспільних змін, 2017, с. 70).

Серед основних шляхів розвитку соціального підприємництва експерти називають зростання кількості соціальних підприємств у зв'язку з великою кількістю соціальних проблем в Україні та зростанням кількості вразливих груп населення. Такий сценарій передбачає реакцію громадянського суспільства на соціальні виклики в умовах браку бюджетних коштів на фінансування соціальної сфери. Сприятливими чинниками такого сценарію є підтримка соціального підприємництва міжнародними донорами та поширення ефективних практик соціальних підприємств. Вагомим фактором, що актуалізує цей сценарій, є пандемія коронавірусної хвороби 2019 (Covid-2019), яка збільшує потребу в соціальній допомозі найбільш вразливих верств населення. Зростаюча криза, спричинена коронавірусним захворюванням Covid-19, може сильно вплинути на українське суспільство, адже йдеться не лише про короткострокову кризу в галузі охорони здоров'я, а про серйозну соціально-економічну кризу. Наразі важко систематизувати соціальні та

економічні наслідки поширення Covid-2019, але вже сьогодні фіксується підвищення рівня безробіття та втрата доходів працездатної частини населення. Тому можемо прогнозувати збільшення кількості соціальних проблем в Україні і як наслідок збільшення кількості соціальних підприємств.

Ще одним сценарієм розвитку соціального підприємництва, що може дати значний прогрес, є його унормування у національному законодавстві. Визначення та механізми функціонування соціального підприємництва в законодавчому полі України дозволять чітко виокремити соціальні підприємства і відмежувати їх від інших форм комерційної діяльності, а також вирішити проблему оподаткування таких підприємств. Легітимізація статусу соціального підприємництва дозволить застосовувати адресні важелі стимулювання його розвитку. Проте такий шлях розвитку соціального підприємництва залежить від змісту нормативно-правового акту та преференцій, які можуть отримати соціальні підприємства.

Стимулом для розвитку соціального підприємництва, на якому наголошують експерти, може бути економічний розвиток України. У поєднанні з попереднім сценарієм, це може стимулювати впровадження державних програм підтримки соціального підприємництва, дозволити органам місцевого самоврядування фінансувати соціальні під-

приємства через соціальне замовлення. Стимулами такого сценарію є процеси фінансової децентралізації в Україні, зокрема у соціальній сфері, а також прийняття у новій редакції Закону України «Про соціальні послуги», який посилює роль недержавних організацій у наданні соціальних послуг населенню.

Висновки.

Соціальне підприємництво в Україні знаходиться на стадії свого формування, що засвідчує нерозробленість нормативно-правових актів щодо його діяльності та підтримки з боку держави, низька поширеність у роботі неприбуткових організацій. Популяризація соціального підприємництва вимагає вивчення закордонного досвіду, розробки законодавчої бази та створення власної теоретичної основи. Розвиток соціального підприємництва можливий за умови, що неприбуткові організації та клієнти соціальної роботи побачать реальну користь для себе від підприємницької діяльності. Тобто соціальне підприємництво буде розвиватися тоді, коли зацікавлені сторони зрозуміють, що заробляти гроші краще і вигідніше, ніж отримувати їх у вигляді грантів, соціальних допомог та соціальних виплат. Також існують чинники, які можуть сприяти ефективному поширенню ідеї соціального підприємництва в

Україні, зокрема це наявний досвід соціальних підприємств, які можуть поширювати власну діяльність, підвищення кваліфікації персоналу неприбуткових організацій, грантова підтримка, яка розширює наявний потенціал таких організацій, а також впровадження механізмів соціального замовлення у громадах.

Розвиток соціального підприємництва в Україні може реалізуватися різними сценаріями, що залежатиме від таких факторів: 1) соціальні (зростання кількості соціальних проблем, підвищення рівня соціальної свідомості громадян); 2) правові (законодавче визначення соціальних підприємств та їх оподаткування); 3) економічні (фінансова підтримка соціальних підприємств на рівні держави, грантова підтримка, збільшення власних доходів неприбуткових організацій за рахунок здійснення соціального підприємництва).

Результати проведеного дослідження засвідчують необхідність наукових досліджень щодо розробки в державі національної стратегії розвитку соціального підприємництва, використання соціального замовлення як механізму підтримки соціальних підприємств з боку держави, а також роль місцевого самоврядування у підтримці соціального підприємництва.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Гусак Н. Кращий досвід та сучасні тренди розвитку соціального підприємництва: Україна (результати дослідження). Київ : Школа соціальної роботи НаУКМА, 2016. 35 с.
- Долуда Л., Назарук В., Кірсанова Ю. Соціальне підприємництво. Бізнес-модель. Реєстрація. Оподаткування: посібник. Київ : ТОВ «Агентство «Україна», 2016. 92 с.
- Кацьора А. В. Состояние социального предпринимательства в Украине. *Общество и экономика постсоветского пространства: Международный сборник научных статей*. Вып. 3 / отв. ред. А.В. Горбенко. Липецк: Издательский центр «Гравис», 2013. С. 64–71.
- Новошацький В. Д. Неурядові організації як фактор розбудови громадського суспільства в Україні: автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.02. Дніпропетр. нац. ун-т. Д., 2005. 16 с.
- Орел Ю. Л. Соціальне підприємництво: сучасний стан та перспективи розвитку. *Державне регулювання соціального підприємництва та соціально-відповідального бізнесу: Матеріали Першої міжнародної науково-практичної конференції 11 грудня 2008 року*. Харків : ХОМО «Союз молодих підприємців», 2008. С. 87–93.
- Поважний О. С., Пономаренко О. В. Державне управління розвитком соціального підприємництва в Україні. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znpddu/du/2010_152/02.pdf
- Про громадські об'єднання : Закон України від 28.04.2020 № 4572-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17> (дата звернення: 15.05.2020).
- Свинчук А. Організаційні механізми розвитку соціальних підприємств в Україні: дис... канд. економ. наук: 08.00.04. Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана. Київ, 2016. 197 с.
- Соціальне підприємництво: від ідеї до суспільних змін : посібник. Київ : ТОВ «Підприємство «ВІ ЕН ЕЙ», 2017. 188 с.
- Цивільний кодекс України від 28.04.2020. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 15.05.2020).

REFERENCES

- Ghusak, N. (2016). *Krashhyj dosvid ta suchasni trendy rozvytku social'nogho pidpryjemnytva: Ukraïna (rezul'taty doslidzhennja)* [Best experience and current trends in social entrepreneurship: Ukraine (research results)]. Kyiv: Shkola social'noji roboty NaUKMA [in Ukrainian].
- Doluda, L., Nazaruk, V., & Kirsanova, Ju. (2016). *Socialjne pidpryjemnytvo. Biznes-modelj. Rejestracija. Opodatkuvannja* [Social entrepreneurship. Business model. Registration. Taxation]. Kyiv: TOV «Aghentstvo «Ukraïna» [in Ukrainian].
- Kacjora, A.V. (2013). Sostojanye socal'nogho predprynymateljstva v Ukraïne [The state of social entrepreneurship in Ukraine]. *Obshhestvo y ekonomyka postsovetskogo prostranstva: Mezhdunarodnyj sbornyk nauchnikh statej – Society and Economy of the Post-Soviet Space: An International Collection of Scientific Article*. (Vol, 3, pp. 64–71). A. V. Ghorbenko (Ed.). Lypeck. Yzdatel'skij centr «Ghravys» [in Russian].
- Novokhacjkyj, V. D. (2005). Neurjadovi orghanizaciji jak faktor rozbudovy ghromads'kogho suspil'stva v Ukraïni: (Non-governmental organizations as a factor in the development of public society in Ukraine). *Extended abstract of candidate's thesis*. Dnipropetr. nac. un-t. D. [in Ukrainian].
- Orel, Ju. L. (2008). Socialjne pidpryjemnytvo: suchasnyj stan ta perspektyvy rozvytku [Social entrepreneurship: current state and prospects of development]. Materialy Pershoji mizhnarodnoji naukovy-praktyčnoji konferenciji: *Derzhavne rehuljuvannja social'nogho pidpryjemnytva ta social'no-vidpovidal'nogho biznesu – Proceedings of the First International Scientific and Practical Conference: State regulation of social entrepreneurship and socially responsible business*. (pp. 87–93). Kharkiv: KhOMO «Sojuz molodykh pidpryjemciv» [in Ukrainian].
- Povazhnyj, O. S., & Ponomarenko, O. V. (2010). *Derzhavne upravlinnja rozvytkom social'nogho pidpryjemnytva v Ukraïni* [State management of social entrepreneurship development in Ukraine]. Retrieved from http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/znppduu/du/2010_152/02.pdf [in Ukrainian].
- On public associations. № 4572-VI. (2020). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17> [in Ukrainian].
- Svynchuk, A. (2016). Orghanizacijni mekhanizmy rozvytku social'nykh pidpryjemstv v Ukraïni [Organizational mechanisms of development of social enterprises in Ukraine]. *Candidate's thesis*. K. Kyjiv'skij nacional'nyj ekonomichnyj universytet im. Vadyma Ghetjmana [in Ukrainian].
- Socialjne pidpryjemnytvo: vid ideji do suspil'nykh zmin* [Social entrepreneurship: from idea to social change]. (2017). Kyiv: TOV «Pidpryjemstvo «VI EN EJ» [in Ukrainian].
- Civil Code of Ukraine. № 435-IV. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> [in Ukrainian].

Попович Анна

Кандидат соціологічних наук, доцент
Ужгородський національний університет

Email: anna.popovych@uzhnu.edu.ua

Кацьора Олександр

Старший викладач
Ужгородський національний університет

Email: oleksandr.katsora@uzhnu.edu.ua

Popovich Anna

Ph.D. of Sociological Sciences, Assoc. Prof.
Uzhhorod National University

ORCID: 0000-0001-9106-922X

Katsora Olexander

Senior Lecturer
Uzhhorod National University

ORCID: 0000-0001-9544-9297

Цитування: Попович, А., & Кацьора, О. (2020) Перспективи розвитку соціального підприємництва в Україні. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*, 23 (5), 39–44. doi: 10.15421/172051

Citation: Popovich, A., & Katsora, O. (2020). Perspektivy rozvytku sotsial'nogho pidpryjemnytstva v Ukraïni [Prospects of social entrepreneurship development in Ukraine]. *Scientific and theoretical almanac «Grani»*, 23 (5), 39–44. doi: 10.15421/172051

Стаття надійшла / Article arrived: 06.07.2020

Схвалено до друку / Accepted: 22.07.2020